DE LA GIMNAZIUL DE STAT MAGHIAR LA LICEUL DE STAT ROMÂNESC ÎN FĂGĂRAȘ, 1918-1919

IOAN-ARMAND STREZA[1]

FROM THE HUNGARIAN STATE GYMNASIUM TO THE ROMANIAN STATE COLLEGE IN FĂGĂRAȘ, 1918-1919

ABSTRACT

The year 1918 represents a turning point for education in Fagaras. Albeit the area was mainly inhabited by Romanians, they did not have any secondary school with the purpose of educating the elites. After the failure of the Romanian army campaign in 1916, even the two confessional schools in Fagaras were closed (an Orthodox school and a Greek-Catholic school) with Romanian students still in elementary education. Two weeks after the act on the 1st of December, the representatives of the Romanian National Council of the Comitatens had a meeting with the head of the State Royal Hungarian Gymnasium from Fagaras and they asked for courses to be taught in Romanian to those students who asked for it specially. At the same time, those students were to be exempt from studying the Hungarian language. By the end of the 1918-1919 school year, there were practically two schools working in the premises of the Superior Gymnasium. In October 1919, the Ministry of Cults and Education and the Government of Sibiu, managed by Vasile Goldis, will approve the nationalization of the Secondary Hungarian school from Fagaras and will sign the foundation act of „Radu Negru" State College.

Keywords: The Hungarian Gymnasium, 1st December 1918, the Romanian National Council, condominium, nationalization.

Problematica școlii care poartă numele întemeietorului de țară românească, *Radu Negru*, la începutul secolului al XX-lea are în fundal evenimentele istorice care au culminat cu hotărârea celor 1.228 de delegați ai națiunii române din Transilvania, Banat și Partium de a proclama unirea cu România la 1 decembrie 1918, în celebra *Rezoluție de la Alba Iulia*. Ca urmare, noile autorități românești din Făgăraș, instituția prefectului, reprezentată de Octavian Vasu, mandatate de Consiliul Dirigent din Sibiu, au naționalizat școlile de stat maghiare. Faptele au decurs în modul următor: în februarie 1919 autoritățile românești au anunțat naționalizarea *Fogarasi m. kir. állami fógimnázium* („Fogarasi magyar királyi állami fógimnázium" – „Gimnaziul Superior Regal Maghiar de Stat din Făgăraș"), care a continuat să funcționeze cu aceeași conducere, profesori și programă[2] până la finalul anului școlar; din toamna aceluiași an 1919, școala își redeschide activitatea cu o nouă conducere, alți profesori și parțial altă programă de studiu, cu precizarea că numele oficial este de *Liceul de*

[1] Profesor, Colegiul Național „Radu Negru" – Făgăraș; e-mail: istreza@yahoo.com.

[2] Din situația statistică a Gimnaziului Superior de Stat pe semestrul I reiese că s-a introdus studiul limbii române la toate clasele din 3 ianuarie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro

stat „Radu Negru”. Tranziția de la școala maghiară la școala românească s-a făcut în contextul evenimentelor care au urmat Marii Uniri – este vorba de instaurarea noilor autorități românești, războiul cu Ungaria bolșevică, care însă nu a afectat și Făgărașul, aflat totuși departe de frontul care ajunsese la un moment dat pe linia Mureșului, și semnarea tratatului de la Trianon.

Din ceea ce a fost relevat de documentele vremii, articole de ziar, testimoniale etc., impunerea controlului românesc asupra instituțiilor de cultură maghiare de stat s-a făcut relativ discret, cu o solicitare scrisă adresată și acceptată imediat de conducerea școlilor sau adresată și respinsă de directori sub pretextul că nu răspund decât în fața autorităților statului maghiar sau unui act de forță majoră. În acest ultim caz a fost necesară utilizarea simbolică a forței și prezența unor soldați din gărzile naționale românești a fost îndeajuns pentru ca tranziția spre noile autorități să se încheie[3].

În arhiva liceului se află registrul proceselor verbale al Gimnaziului Superior Regal Maghiar de Stat din Făgăraș, cu predare în limba maghiară, pentru anul școlar 1918-1919, etichetat totuși în limba română, dovadă că procesele verbale nu au mai fost legate de vechea conducere maghiară, ci ulterior, directorul numit al liceului „Radu Negru” va finaliza acțiunea utilizând însă noua titulatură a școlii. Situația este explicabilă deoarece la patru zile după ce conducerea comitatului Făgăraș a fost preluată de Consiliul Național Român Comitatens[4], delegații acestuia s-au prezentat la gimnaziu și au sechestrat arhiva până la noi ordine.

Primul proces verbal, din 29 august 1918, este semnat de directorul dr. Sárkány Loránd și șase profesori, alți trei fiind trecuți ca absenți cu motivările de rigoare (ulterior numărul profesorilor va crește la 11, la care se adaugă și directorul), în care se arată că școala se deschide în mod firesc, fără nicio problemă neobișnuită. Totuși, ultimul proces verbal semnat de directorul dr. Sárkány Loránd este din 16 decembrie 1918, după care documentele vor fi semnate de profesorul Vér Vencel, care prezidează ședințele profesorale, fiind numit director provizoriu în locul vechiului director, aflat într-un concediu din care n-a mai revenit la școală. Nu este exclus ca directorul să se fi repliat ca urmare a noii întorsături a situației din Făgăraș, pe care l-a părăsit, după cum nu poate fi exclusă nici pandemia de gripă, fără a avea dovezi într-unul sau altul dintre cazuri. Interesantă la acest ultim proces verbal al ședinței profesorilor din Gimnaziul superior de stat, prezidat de director, este mustrarea pe care acesta o adresează unui elev din clasa a II-a, Tessler Salamon, care a scris o poezie jignitoare la adresa națiunii române. Atitudinea elevului și directorului este ușor de pus în contextul evenimentelor istorice din jurul datei de 1 decembrie 1918 și demonstrează o oarecare reașezare a societății făgărășene destul de afectată de acțiuni „reprobabile și condamnabile (…) prin care locuitorii de altă naționalitate erau somați să părăsească comunele în care au trăit”[5].

Între timp, directorul dr. Sárkány Loránd face referiri la epidemia de gripă spaniolă care a afectat întregul comitat și ca urmare cursurile au fost suspendate pen-

---

[3] Gheorghe Iancu, *Justiție românească în Transilvania (1919)*, Cluj-Napoca, Editura Ecumenica Press, 2006.

[4] Constantin Băjenaru, *Comitatul Făgăraș (1876-1918)*, Alba-Iulia, Editura Altip, 2016, p. 279.

[5] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

tru aproximativ patru săptămâni. Materia poate fi recuperată foarte greu pentru că a afectat și profesori și elevi. Profesorii de maghiară, latină, greacă, aritmetică, matematică au ore de recuperat la clasele I, IV, V, VI, VII, iar elevi lipsesc din toate clasele, astfel încât raportând la numărul total de elevi ai școlii care au fost clasificați la finalul anului (285), au lipsit din cauza gripei spaniole pentru mai mult de o săptămână, până în decembrie 1918, 58 de elevi, însemnând mai mult de 20% din efective, pentru ca în 16 decembrie să fie raportat numărul de 45 de elevi absenți din cauza pandemiei. Remarcabil este că până la acel moment încă nu fuseseră raportate în școală decese din cauza gripei.

Tranziția spre școala românească este surpinsă și de directorul Liceului „Radu Negru" în anuarul anilor școlari 1920/21-1930/31, care afirmă că după preluarea clădirii Gimnaziului Superior de Stat de către autoritățile române (Consiliul Dirigent), prin instituția prefectului de Făgăraș, reprezentat la acel moment de Octavian Vasu, la 2 februarie 1919 profesorii maghiari își continuă nestingheriți activitatea, secondați de profesorul Vasile Stoicanea care predă elevilor români din toate clasele cursuri de limba română și ia în primire zestrea școlară pe baza inventarului[6]. Dar registrul școlii relevă o poveste mai nuanțată. Al doilea proces verbal, din 16 decembrie 1918, descrie o ședință extraordinară convocată cu ocazia vizitei în Gimnaziu a protopopului ortodox Nicolae Borzea, vicepreședintele Consiliului Național Român din Făgăraș, însoțit de preotul ortodox Vasile Stoicanea („hogy a Fogarasvármegyei Román Nemzeti tanács alelnöke, Borzea Miklós gör. kel. esperes, Stoicanea Vazul gör. kel. Lelkész"). Aceștia anunță că prin autoritatea obținută de la românii din Ardeal și Ungaria solicită școlii introducerea unui număr de 2 ore de predare a limbii române pentru elevii români. Surprinzător sau nu, directorul dr. Sárkány Loránd susține că limba română se poate preda în școală fără niciun fel de probleme, nu pentru că ar fi voința și autoritatea Consiliului Național Român, ci pentru că există deja un ordin al autorităților maghiare, numite *VKM* („Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium" – „Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice" din guvernul de la Budapesta), cu numărul 306.631 din 21 noiembrie 1918, care permite aceasta. Mai departe, în document este trecută noua plajă orară a limbilor maghiară, latină, greacă și română care va funcționa din 3 ianuarie 1919:

I: lb. maghiară 4 ore, lb. latină 5 ore, lb. română 2 ore;
II: lb. maghiară 4 ore, lb. latină 5 ore, lb. română 2 ore;
III: lb. maghiară 4 ore, lb. latină 4 ore, lb. română 2 ore;
IV: lb. maghiară 4 ore, lb. latină 4 ore, lb. română 2 ore;
V: lb. maghiară 4 ore, lb. latină 4 ore, lb.a greacă 4 ore, lb. română 2 ore;
VI: lb. maghiară 3 ore, lb. latină 4 ore, lb. greacă 4 ore, lb. română 2 ore;
VII: lb. maghiară 3 ore, lb. latină 4 ore, lb. greacă 4 ore, lb. română 2 ore;
VIII: lb. maghiară 3 ore, lb. latină 4 ore, lb. greacă 2 ore, lb. română 2 ore.

Mai mult, directorul propune celor doi membri ai delegației Consiliului Național Român din Făgăraș ca de la 3 ianuarie toți elevii gimnaziului să studieze limba română în număr de 4 ore pe săptămână, propunere refuzată de Vasile Stoicanea pe motiv că fiind foarte ocupat timpul nu-i permite să presteze decât 2 ore.

[6] *Anuarul Liceului „Radu Negru" Făgăraș pentru anii școlari 1920/21-1930/31*, Făgăraș, 1932, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

Procesul verbal a fost semnat doar de directorul dr. Sárkány Loránd și 11 profesori ai gimnaziului, fără ca delegații români să parafeze în vreun fel documentul. De altfel, din situația statistică a gimnaziului reiese foarte clar că limba română a fost studiată la toate clasele, din 3 ianuarie 1919, numai de elevii români, care în schimb n-au mai frecventat orele de limba maghiară, astfel încât la finalul primului semestru un număr de 119 elevi, reprezentând 41,75% din totalul elevilor ce funcționau în cele opt clase, aveau chiar situația încheiată la această nouă disciplină pe care o studiaseră doar câteva săptămâni, deoarece clasificarea situației școlare pe semestrul I s-a făcut în data de 5 februarie 1919. Directorul dr. Ștefan Damian al Liceului „Radu Negru" afirmă în anuar că elevii români nu mai puteau fi obligați să frecventeze cursurile de limbă maghiară din 2 februarie 1919, deci cu trei zile înaintea clasificării elevilor din Gimnaziul Superior de Stat, ceea ce pare diferit de situația prezentată mai sus (de exemplu, cum poate fi explicată neîncheierea situației lor la limba maghiară dacă au frecventat cursurile până în 2 februarie, iar situația școlară s-a încheiat pe 5 februarie?).

Mai sunt însă câteva surprize, după studierea situației școlare din Gimnaziul Superior de Stat pe semestrul al II-lea. Anexa cu statistica rezultatelor celor 285 de elevi arată că trei elevi din clasa I, unul din clasa a III-a și unul din clasa a IV-a au ales să studieze limba română în locul celei maghiare la care fuseseră clasificați la finalul primului semestru, având astfel un total de 124 de studenți ai limbii române (43,50%). În sens invers nu există dovezi că s-ar fi mutat elevi, deoarece numărul celor care au studiat limba română a crescut, scăzând corespunzător și numărul celor de la limba maghiară (o clarificare completă a situației s-ar putea face numai după studierea atentă a registrelor matricole). Dar în capitolul disciplinelor opționale, cum le-am putea denumi astăzi („Rendkivüli tantárgyak"), descoperim că în semestrul al II-lea s-a studiat în școală și muzica în limba română, prin corul la care s-a înscris un număr de 62 de elevi din toate clasele, mai puțin clasa a VIII-a. Această nouă disciplină nu făcea parte din înțelegerea inițială și nu fusese inclusă nici în tipizatul care fusese completat cu situația școlară din semestrul I. Apărea acest cor românesc, în schimb, în ultimul semestru. Oare ce profesor s-a ocupat de ansamblul muzical? Vasile Stoicanea? El se plânsese în data de 16 decembrie 1918 că are un program prea încărcat pentru a suplimenta numărul orelor predate în școală. Mai trebuie adăugat faptul că la clasa a V-a numărul „coriștilor" în limba română era de 10 în timp ce numărul studenților înscriși la limba română era de 8. Tot registrele matricole pot lămuri această situație, cel puțin parțial.

Dar profesorul de limba română are un statut special, semnătura lui neapărând la nicio conferință profesorală, deși în discuțiile inițiale cu directorul plata salariului său de profesor urma să fie suportată de același VKM al cărui ordin se aplica. Ar fi de subliniat și o adăugire făcută ulterior de directorul Gimnaziului Superior de Stat, cu stiloul, deși procesul verbal fusese redactat la mașina de scris, în care face un calcul de redistribuire al orelor de limba greacă în favoarea limbii române, după ce inițial numărul orelor fusese convenit. Rândurile adăugate pot fi plasate în contextul propunerii făcute de director pentru sporirea numărului de ore alocat limbii române, dar propunerea, redactată cu mașina de scris în blocul mai mare al întregului proces verbal, fusese deja respinsă de preotul, devenit ulterior profesor, Vasile Stoicanea:

V: lb. greacă 2 ore, lb. română 2 ore;

https://biblioteca-digitala.ro

VI: lb. greacă 2 ore, lb. română 2 ore;
VII: lb. greacă 2 ore, lb. română 2 ore;
VIII: lb. greacă 0 ore, lb. română 2 ore.

În ședința profesorilor de la Gimnaziul Superior de Stat din Făgăraș din 28 aprilie 1919, directorul provizoriu Vér Vencel anunță ordinele autorităților maghiare care reglementează funcționarea învățământului la acel moment, fiind înșiruite nu mai puțin de 31, primul având numărul 206 și apoi 213, 219, 220, 221, 223, 232, 245, 247, 252, 253, 263, 277, 286, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 308, 317, 318, 319, 320, 323, 338, 339, 362, 368, 373. Lângă acestea este trecut și ordinul 340 al prefectului județului Făgăraș care face referire la inițiativa lui Vasile Goldiș, responsabilul Resortului Cultelor și Instrucțiunii publice din cadrul Consiliului Dirigent, care solicită profesorilor jurământul de credință. Procesul verbal nu precizează atitudinea profesorilor față de această solicitare, dar directorul Liceului „Radu Negru", Ștefan Damian, susține că „profesorii, care erau toți unguri, și-au continuat activitatea nestânjeniți, până la finele anului 1918/19, când au părăsit institutul, renunțând din proprie și liberă voință la posturile lor, prin faptul că refuzaseră să depună jurământul de fidelitate către Statul român"[7].

Ultima ședință a profesorilor maghiari din Gimnaziul Superior de Stat s-a ținut la 24 iunie 1919. Directorul provizoriu Vér Vencel afirmă că obișnuita împărțire a materiilor pe anul școlar viitor nu este posibilă din cauza situației din prezent, nespecificată însă. Apoi corpul profesoral este întrebat dacă are vreo dorință în privința anului școlar viitor, acesta răspunzând că dorește să se adreseze Inspectoratului teritorial (?) pentru instrucțiuni care să lămurească funcționarea școlii în următorul an școlar, mai ales că unii profesori, nenumiți, au nevoie de aprobare cât mai curând, căci vor să se mute. Directorul comunică faptul că materialele din dotarea laboratoarelor și arhiva au fost sechestrate de autoritățile române, astfel că cei responsabili de finalizarea acțiunilor administrative nu-și pot îndeplini sarcina. Directorul constată cu bucurie că profesorii și-au îndeplinit datoria chiar și în condițiile deosebit de grele și le mulțumește pentru munca depusă dorindu-le o binemeritată odihnă.

Acesta a fost ultimul document redactat de profesorii Gimnaziului Superior de Stat cu predare în limba maghiară din Făgăraș. Deasupra oricărei îndoieli este situația extrem de incertă în care se aflau încă de la începutul anului școlar. Trăirile lor și ale elevilor care studiau atunci în școală n-au putut fi surprinse în aceste procese verbale ale conferințelor profesorale, dar dramatismul momentelor transpare din numărul proceselor verbale relativ mic, 14, din care unul a fost de deschidere a anului școlar, două de clasificare a rezultatelor obținute de elevi în cele două semestre, unul dedicat preluării edificiului de către autoritățile române, unul care dezbate problema epidemiei de gripă și ultimul proces verbal de încheiere a activității educative. În celelalte documente sunt menționate lecții ale profesorilor, cu numele, disciplina, tema predată sau evaluată, lecturi etc., rapoarte ale profesorilor diriginți asupra situației la învățătură a elevilor, câteva abateri disciplinare; de exemplu, un caz care a fost dezbătut în conferința profesorală din 28 aprilie 1919, deoarece doi elevi, unul din clasa a VI-a și unul din clasa a VII-a au fost obligați să părăsească instituția din cauza unor absențe, după ce profesorul diriginte a făcut o anchetă foarte severă.

[7] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Niciunul din cei doi elevi nu era român. De altfel în memoriile lui, fostul profesor al Gimnaziului Superior de Stat, care a părăsit Făgărașul în 1911, poetul Babits Mihály, amintește că elevii români ai gimnaziului dădeau școlii un aer exotic prin ținuta lor tradițională (costume populare cu siguranță), dar că erau, în același timp, mult mai harnici și mai serioși decât cei maghiari, care pierdeau uneori timpul bătând mingea pe stradă sau în curtea gimnaziului[8]. Situația se va schimba întrucâtva după ce Făgărașul va fi integrat statului român.

Lista profesorilor care au predat fiecare un anumit număr de materii, în ultimul an de funcționare a Gimnaziului Superior de Stat, este:

Sárkány Loránd matematică (director, 1918);
Vér Vencel geografie și istorie (director, 1919);
Borbély Gyula limba maghiară și limba latină (secretarul conferințelor profesorale);
Rozsondai Gyözö limba maghiară, științele naturii, istorie și literatură greacă;
Majtényi Károly limba maghiară, limba latină și literatură greacă;
Kövari Aladár limba maghiară, limba latină și istorie;
Krebsz Ernö limba maghiară și limba germană;
Ambrózy Pál limba latină și limba greacă;
Szeiler Antal fizică și matematică;
Tass Kálmán matematică, științele naturii și limba greacă;
Reider Béla științele naturii, matematică (geometrie) și literatura greacă;
Albrich Janos gimnastica.

În fruntea listei cu disciplinele predate în gimnaziu se afla religia. Profesorii care coordonau studierea acestei discipline nu sunt numiți nicăieri, dar este cert că elevii români studiau această disciplină cu preoții celor două biserici românești din oraș, deoarece în același anuar directorul Liceului „Radu Negru" afirmă că singura posibilitate a elevilor români de a studia limba maternă înaintea actului de unire era la ora de religie, prin intermediul preoților care mai împrumutau câteodată cărți românești elevilor „pentru a trezi și ține aprinsă în ei conștiința națională"[9]. În cazul celorlalte confesiuni din studiul registrului cu procese verbale ale conferințelor profesorale nu reiese raportul între acestea, dar în ultimul an de predare la Gimnaziul Superior de Stat, în 1911, Babits Mihály a fost diriginte la clasa a VIII, cu 25 de elevi, repartizați pe următoarele confesiuni[10]:

Elevi ortodocși	3	români
Elevi greco-catolici	2	români
Elevi romano-catolici	5	maghiari
Elevi reformați	4	maghiari
Elevi evanghelici (luterani)	3	ași
Elevi israeliți	8	Evrei.

[8] Csokonai-Illés Sándor, *Babits Mihály és Fogaras*, Budapest, 2010.
[9] *Anuar 1920/21-1930/31*, p. 7.
[10] Csokonai-Illés Sándor, *op. cit.*, p. 233-234.

https://biblioteca-digitala.ro

Alte discipline studiate în anul școlar 1918/1919 în gimnaziu, dar fără a cunoaște numele profesorilor, sunt: caligrafia, stenografia(?), igiena. Deși în mod curent se studia și muzica la anumite clase, în acest an nu sunt trecute calificative pentru niciunul din elevii școlii. La toate acestea vin adăugate limba română și corul în limba română, introduse la începutul anului 1919.

În ansamblul lui, anul școlar 1918/19, ultimul din existența Gimnaziului Superior Regal Maghiar de Stat din Făgăraș, a fost dificil. Evenimentele istorice au fost dublate și de epidemia de gripă spaniolă și de numărul scăzut de profesori. Numai așa se poate explica motivul pentru care în clasa I au studiat 67 de elevi, concentrați într-un singur colectiv, în timp ce câțiva ani mai înainte la clasa I funcționau două colective, IA și IB, cu 75 de elevi[11].

În concluzie, tranziția între școala maghiară și cea românească, care au funcționat în același edificiu, s-a realizat treptat, după actul Marii Uniri de la 1 decembrie 1918. La începutul anului școlar erau studiate numai disciplinele cu profesorii maghiari, excepție făcând orele de religie, pentru ca ulterior să fie instructor și un profesor de limba română. Pentru un interval de timp, cele două școli chiar au coexistat, deoarece între cele 19 discipline studiate de elevii claselor I-VIII de gimnaziu două erau frecventate numai de elevii români – limba română și corul în limba română, iar una numai de elevii maghiari, evrei și sași – limba maghiară, în timp ce religia era împărțită între confesiuni. Directorul Liceului „Radu Negru", dr. Ștefan Damian, a afirmat că naționalizarea Gimnaziului Superior de Stat a fost însoțită și de numirea, de către aceleași autorități românești nou instituite, a unui director român, dr. Traian Suciu, care însă nu și-a putut îndeplini mandatul, îmbolnăvindu-se foarte grav[12]. În registrul proceselor verbale acesta nu este menționat, dar nu este menționat nici profesorul Vasile Stoicanea, care a încheiat situația școlară pentru cei 124 de studenți ai limbii române. În acest caz, ar fi putut funcționa doi directori în același timp, unul al Gimnaziului Superior de Stat, Vér Vencel, și unul al școlii românești, încă fără nume, dr. Traian Suciu.

[11] *Ibidem*, p. 264.
[12] *Anuarul I al Liceului de Stat „Radu Negru" anul școlar 1919-20*, Făgăraș, 1920, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro